

Шостопал Анатолій

Черкаси, Україна

ORCID: 0000-0002-8202-9055

ЗНАХІДКИ ДАВНЬОРУСЬКИХ МОНЕТ НА ЧЕРКАЩИНІ

FINDS OF KIEVAN RUS' COINS IN CHERKASY REGION

Черкаська область є складовою частиною такого географічного поняття, як Середнє Подніпров'я. Більшість районів області розташовані на правому березі Дніпра, тоді як три і частина четвертого - на лівобережжі. За часів становлення і зміцнення давньоруської держави землі сучасної Черкащини були південною частиною Київської Русі, тим прикордонним регіоном, де перетиналися слов'янські землеробські та кочові племена.

Від періоду Київської Русі на території Черкаської області знаходять куфичні дирхеми, західноєвропейські денарії, візантійські соліди та фоліси. Особливе місце серед нумізматичних знахідок посідають срібляники, карбовані на Русі від імені київських князів Володимира Великого (979-1015) та Святополка (1015-1019). Автором зафіксовано більше півсотні знахідок давньоруських монет. Звичайно, на даний час подібних знахідок значно більше, але частина з них віднесена до розряду досить сумнівних або залишилися невідомими автору. В основному це поодинокі знахідки. Лише декілька років тому у Чигиринському районі біля с. Розсошенці було знайдено скарб, в якому налічувалось більше двох десятків срібляників. Інформація про даний скарб у спеціалістів із давньоруської нумізматики викликає ряд питань, тому він віднесений до розряду сумнівних. Взагалі на території області не зазначені значні монетні скарби від давньоруського періоду. Їхню відсутність можна пояснити тим, що тут, на прикордонні між Руссю і Степом більше було воїнів-дружинників, ніж купців або заможних громадян. В обов'язки перших входило не тільки захист кордонів, а й супровід та охорона торгових караванів.

Серед знахідок представлені всі чотири типи срібняків Володимира та один Святополка. Більшість знахідок походить із Лівобережжя, з території тогочасного Переяславського князівства. Даний факт ще вимагає осмислень. Якщо прийняти, що землі Київського князівства між річками Рось і Тясмин були заселені кочовими «чорними клобуками», то вони не могли залишатися осторонь від зростаючих товарно-грошових відносин на давньоруських землях. Тому будемо вважати, що більш широкі знахідки давньоруських монет у правобережних районах Черкаської області ще попереду.

Певна частина знайдених срібляників застосовувалися не за їхнім прямим призначенням, а використовувалися як прикраси. Про що свідчать зроблені в них отвори, приклепані вушка. Знахідки скарбів, в яких були присутні розрізані на дві і більше частин монети, говорять про те, що монети на Русі часто

приймалися на вагу (з урахуванням проби металу), а не за номіналом. Тому перехід монети в прикрасу і знову в монету не мав принципового значення.

Для зручнішого сприйняття усі відомі автору знахідки срібляників подані у **Додатку 1**. В описі подається спочатку місце знахідки (поблизу якого села чи міста) і рік, коли було знайдено, від імені якого князя карбована монета та зазначено тип монети (за визначенням М. Сотникової), якщо була можливість для правильного визначення, і в кінці посилання на джерело, звідки взята інформація.

На території Черкащини окрім монет Київської Русі знаходять, як було зазначено вище, монети різних середньовічних держав. Значну частину знахідок складають монети Візантійської імперії. При цьому монет із благородних металів знайдено всього кілька штук, тоді як рахунок мідних анонімних фолісів йде на десятки. Західноєвропейських монет і куфічних дирхемів було знайдено менше, ніж візантійських. Співвідношення між перерахованими групами монет має явні відмінності не тільки у порівнянні із знахідками з північних новгородських земель, але, навіть, і з околиць Києва і Чернігова, де переважають східні монети. Можливо позначалося те, що на південних землях Київської Русі першими зустрічали руських і візантійських торговців, які переміщувались по Дніпру - Славутичу, цьому відомому шляху «з варяг у греки». Місцеве населення ще з більш ранніх часів було знайоме з монетами Візантії, адже на Середньому Подніпров'ї не є рідкістю знахідки візантійських монет як V-VI, так і VII - IX століть, тому при більш тісних контактах із Візантією з часів прийняття Руссю християнства зріс товарообмін, а разом з ним і надходження візантійських монет.

Таким чином на території Черкаської області зазначені знахідки срібляників Володимира Великого і Святополка, а також інших монет, характерних для тогочасного грошового обігу, причому давньоруських срібляників більше знайдено на Лівобережжі. Широкий набір іноземних та карбування власних монет свідчать про те, що у Київській Русі, починаючи з X століття, активно розвивались товарно-грошові відносини. На південних землях Русі особливістю таких відносин було переважання візантійських монет. У тому числі знайшли широке застосування мідні візантійські фоліси як розмірний номінал у торгових операціях. Широка наявність поодиноких знахідок срібляників, карбованих у Києві Володимиром і Святополком, у різних частинах Черкащини свідчать, що вони посіли достойне місце у грошовому обігу на південно-руських землях.

Додаток 1.

Перелік відомих знахідок срібляників на Черкащині

1. Піщане, Золотоніський р-н, 2006. Срібляник Володимира (II тип), частина срібляника (Шостопал А. В. Скарби Черкащини... С. 48)

2. Піщане, Золотоніський р-н, 2009. Частина срібляника Шостопал А. В. Находки монет X-XI веков... С. 99)
3. Піщане, Золотоніський р-н, 11.2017. Срібляник Володимира (III тип)
4. Піщане, Золотоніський р-н, 05.2015. На лівому березі р. Супой знайдено срібляник Володимира (II тип). Вага 1,47 гр.
5. Каленики, Золотоніський р-н, 2006. Срібляник Володимира (III тип) (Шостопал А. В. Скарби Черкащини... С. 48)
6. Каленики, Золотоніський р-н, 2009. Частина срібляника Шостопал А. В. Находки монет X-XI веков... С. 99)
7. Гельмязів, Золотоніський р-н, 05.2015. На березі р. Супой знайдено частину срібляника Володимира (I тип)
8. Софіївка, Золотоніський р-н, 09.2016. Срібляник Володимира (IV тип). 2.4 гр.
9. Підставки-Безпальче, Золотоніський р-н, 2012. На березі р. Супой знайдено срібляник Володимира (I тип)
10. Безпальче-Жорнокльови, Драбівський р-н, 09.2017. Срібляник Володимира (III тип)
11. Золотоноша-Ярки, Золотоніський р-н, 2014. Частина срібляника Володимира (III тип)
12. Золотоноша-Ярки, Золотоніський р-н, 2014. Срібляник Володимира (I тип)
13. Золотоніський р-н, 04.2018. Срібляник Святополка (частково обламаний). Діам.30 мм, вага 1,6 гр.
14. Бакаївка (біля Золотоноші), Золотоніський р-н, 2013. Срібляник Володимира (IV тип) Шостопал А. В. Находки монет X-XI веков... С. 99)
15. Озерище, Канівський р-н, 05.2017. На невеликому давньоруському поселенні було знайдено частину срібляника Володимира (I тип) та срібляник Святополка (з двома отворами для підвішування, вагою 2,0 гр.) (Рис. 4)
16. Ліпляве, Канівський р-н, 2006. Частина срібляка Володимира Шостопал А. В. Находки монет X-XI веков... С. 99)
17. Ліпляве, Канівський р-н, 1913 -1914. На давньоруському могильнику знайдено срібляник Володимира з отвором для підвішування (Сотникова М. П. Тысячелетие...)
18. Келеберда, Канівський р-н, 01.2018. На лівому березі Дніпра навпроти м. Канів у районі Кривого озера було знайдено срібляник Володимира (II тип) з двома отворами для підвішування. Діам. 29-30 мм, вага 2,61 гр.
19. Пекарі, Канівський р-н, 1904. На городищі Княжа Гора знайдено срібляник Володимира. (Сотникова М. П. Тысячелетие...)
20. Канівський р-н, 02.2018. Срібляник Володимира (II тип) з двома отворами для підвішування (один з яких розірваний). Вага 2.61 гр.
21. Канівський р-н, 04.2018. Срібляник Святополка. Знахідка сумнівна.

22. Залізки, Золотоніський р-н, 2009. Срібляник Володимира (II тип) з обламаним вушком для підвішування Шостопал А. В. Находки монет X-XI веков... С. 100) (Рис. 2)
23. Вереміївка, Чорнобаївський р-н, 04.2019. Срібляник Володимира (I тип). Вага (до очищення) 3,41 гр. (Рис. 1)
24. Іркліїв, Чорнобаївський р-н, 11.2019. На березі ставка було знайдено срібляник Володимира (I тип), на якому збереглись залишки приклепаного вушка.
25. Кліщенці, Чорнобаївський р-н. На березі р. Сула в районі затопленого с. Кизивер знайдено срібляник Володимира (III тип) з обламаними краями. Вага 1,77 гр.
26. Жовнине, Чорнобаївський р-н, 2002. Срібляник (?) [Шостопал А. В. Скарби Черкащини... С. 48)
27. Чутівка, Чорнобаївський р-н, 2008. Срібляник Володимира (I тип) (Шостопал А. В. Находки монет X-XI веков... С. 99)
28. Чорнобаївський р-н, 11.2019. На березі Дніпра знайдено половину (переламано навпіл) срібляника Володимира (I тип). (Рис. 3)
29. Розсошенці, Чигиринський р-н. 2013-2014 рр. На лівому березі Тясмину «навпроти с. Суботів на бугрі біля джерела, де криничка» було знайдено скарб срібляників Володимира у кількості 20-25 монет. По одній із версій усі вони III типу. Дані про знахідку сумнівні.

Ілюстрації

Рис.1.

Рис. 2.

Рис. 3.

Рис. 4.

Література

1. Сотникова М. П. Тысячелетие древнейших монет России / М.П.Сотникова, И.Г. Спасский. – Л., 1983.
1. Шостопал А. В. Находки монет X-XI веков в Черкасской области / А. В. Шостопал // Международная нумизматическая конференция «Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII-XI вв.». Санкт-Петербург, Старая Ладога, 18-20 апреля 2014 года. Материалы докладов и конференций. – Санкт-Петербург, 2014. – С. 96-102.
2. Шостопал А. В. Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси: Андрощук П.С., 2007. – 121 с.: іл.